

UNIVERZITA KARLOVA
Evangelická teologická fakulta

**Sociální práce s osobami bez přístřeší
vykonávající trest odnětí svobody
Vliv sociální práce na snižování recidivy**

Bakalářská práce
Barbora Deutschová, DiS.

Katedra: Pastorační a sociální práce
Vedoucí práce: PhDr. Pavel Pěnkava, Ph.D.
Studijní program: Sociální práce, B0923P240004
Studijní obor: Pastorační a sociální práce, 0923
Rok předložení práce: 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem *Sociální práce s osobami bez přístřeší vykonávající trest odnětí svobody* napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne

.....

Barbora Deutschová

Anotace

Cílem této bakalářské práce je přiblížit čtenáři práci sociálního pracovníka s osobami bez přístřeší vykonávající výkon trestu odnětí svobody ve všech fázích výkonu trestu. Definiuje specifika sociální práce ve věznicích a popisuje různé okruhy životních situací, které většina odsouzených zažívá, a možnosti řešení těchto situací. V této práci lze také nalézt vymezení rolí sociálního pracovníka ve věznici, sociálního kurátora a sociálního pracovníka neziskové organizace, a efektivní způsoby jejich vzájemné spolupráce. Několik nezávislých výzkumů dospělo k závěrům, že sociální práce má významný vliv na snižování recidivy a kriminality vůbec, jelikož slouží jako efektivní nástroj nejen při práci s lidmi ve výkonu trestu, ale také jako nástroj prevence před pácháním trestné činnosti. Na svých kazuistikách proto ukazují, jak se dělá sociální práce, o které už víme, že snižuje recidivu. Přínos mé práce spočívá v hlubším porozumění mechanismů za kvantitativními výsledky sociální práce.

Klíčová slova

Sociální práce, recidiva, pachatel trestné činnosti, výkon trestu, věznice, osoba bez přístřeší

Summary

The aim of this bachelor's thesis is to introduce the reader to the work of a social worker with homeless people serving prison sentences during all the phases of their sentence. It defines the specifics of social work in prisons and describes the various types of situation that most convicts experience and the ways in which these situations may be resolved. The work also covers the definition of the roles of prison social worker, social curator and social worker for a non-profit organization, and effective ways in which they can work together. Several independent studies have found that social work has a significant impact on reducing recidivism and crime in general, since it serves as an effective tool not only when working with people in prison, but also as a tool to prevent crime. In my case studies, therefore, I show how to do the kind of social work that we already know is reducing recidivism. The benefit of my work lies in a deeper understanding of the mechanisms behind the quantitative results of social work.

Keywords

Social work, recidivism, offender, sentence, prison, homeless person

Poděkování

Mé poděkování patří panu PhDr. Pavlovi Pěnkavovi, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval.

Obsah

Úvod.....	1
1 Hlavní východiska	3
1.1 Koncepce vězeňství do roku 2025	4
1.2 Analýza trendů kriminality v roce 2018	6
1.3 Sborník výstupu projektu Ohrožení výkonem trestu odnětí svobody.....	8
1.4 Vězeňství	9
1.5 Bezdomovectví	11
2 Terminologie.....	13
2.1 Druhy trestů	13
2.2 Pachatel trestné činnosti.....	13
2.3 Recidiva	14
2.4 Socializace a resocializace.....	15
2.5 Výkon trestu odnětí svobody	16
2.6 Osoba bez přístřeší.....	17
3 Sociální práce ve věznici	18
3.1 Role sociálního pracovníka ve věznici	18
3.2 Role sociálního kurátora	19
3.3 Role sociálního pracovníka neziskové organizace	21
3.4 Mezioborová spolupráce.....	22
3.4.1 PMS ČR.....	22
3.4.2 Soudy.....	23
3.4.3 Speciální pedagogové.....	25
3.4.4 Lékaři.....	25
4 Sociální práce po výstupu z VTOS	27
5 Kazuistiky	29
5.1 První kazuistika (25 let za mřížemi)	29
5.2 Druhá kazuistika (mladá žena závislá na drogách).....	31
5.3 Třetí kazuistika (mnohonásobný recidivista za krádeže).....	32
5.4 Čtvrtá kazuistika (drogy mu vzaly polovinu života)	34
5.5 Vyhodnocení	36

6	Vliv sociální práce na recidivu	38
6.1	Kontinuální sociální práce s osobami ve VTOS.....	38
Závěr.....	39
Seznam literatury	41
Přílohy	43

Úvod

Záměrem této práce je, na základě dostupné literatury, prověřit domněnku, že sociální práce má pozitivní vliv na snižování recidivního chování propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody (dále VTOS), kteří se po výstupu nemají možnost vrátit do stabilního materiálního a vztahového zázemí. A skrze kazuistiku z vlastní praxe spolupráce s vězni vysvětlit, jak ke snižování nežádoucího jevu dochází. Hlavním důvodem výběru tohoto tématu je, že recidiva odsouzených vykonávajících nepodmíněný trest odnětí svobody neustále stoupá, při čemž kriminalita v České republice meziročně klesá. Je tedy prokazatelné, že lidé, se čím dál méně dopouštějí trestné činnosti, avšak lidé, kteří se již trestné činnosti dopustili, páchají dál, a nedokážou se sami z tohoto vzorce chování vymanit.¹

Především se toto téma stává stále aktuálnější, jak ukazují mnohé výzkumy a trendy, zabývající se problematikou vězeňství a snižováním recidivy, a to nejen na území České republiky, ale především v zemích západní Evropy. Příkladem dobré praxe vlivu sociální práce na recidivu může být koncept vězeňství v Norsku, kde se s odsouzenými intenzivně pracuje na přípravě na výstup z VTOS, kde je pro odborníky pozitivní změna vězně důležitější než trest samotný.²

Podobný vzorec lze najít i v otázce bezdomovectví, kde délka bezdomovectví přímo souvisí s neschopností vrátit se k běžnému způsobu života. Dle nejnovější analýzy, z roku 2019, bylo na základě celorepublikového sčítání osob bez domova, prokázáno, že lidé, kteří jsou „na ulici“ méně než rok, mají větší tendence vyhledávat ubytovací zařízení. Oproti tomu lidé, kteří jsou zatíženi předmětným sociálně negativním jevem několik let, ztrácejí motivaci k hledání stabilního a udržitelného bydlení.³

¹ Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 119.

² <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2213494-norsko-netresta-ale-napravuje-cely-bez-mrzi-a-dozorci-beze-zbrani-inspiruji-svet>

³ Nešporová, O., Holpuch, P., Janurová, K., Kuchařová, V. Sčítání osob bez domova v České republice 2019, str. 53.

Téma bezdomovectví a vězeňství spolu často souvisí, a je proto důležité na tuto zjevnou paralelu mezi oběma problematikami poukazovat. Účinná opatření před těmito těchto jevy, mohou nejen zkvalitnit život samotných osob, se kterými je pracováno, ale především pomohou společnosti, jež se tak stane bezpečnější a ekonomicky prospěšnější.⁴

Cílem mojí bakalářské práce je vyzdvihnout nezpochybnitelný vliv sociální práce na snižování recidivního chování osob bez přístřeší po výstupu z VTOS. V první kapitole se věnuji východiskům představující české statistiky a koncepce, ze kterých vychází moje tvrzení. Terminologie je předmětem druhé kapitoly, jež vysvětluje důležité pojmy mojí práce tak, aby čtenář pochopil, co je kterým termínem myšleno. Důležitou část práce tvoří třetí kapitola, která se podrobně zabývá sociální prací ve věznici a lidmi tuto práci vykonávajícími. Další kapitola plynule přechází k popisu sociální práce povýstupního období z VTOS odsouzeného, který se nemá kam vrátit. Zpracované kazuistiky z mojí několikaleté praxe s lidmi ve výkonu trestu a jejich vyhodnocení ukazují efekt přímé sociální práce, a jsou uvedeny v šesté kapitole. Předposlední kapitola shrnuje a popisuje, jaký má sociální práce přínos pro snížení recidivy.

⁴Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 28.

1 Hlavní východiska

První kapitola se bude zaměřovat na hlavní východiska, ze kterých tato práce bude nejen vycházet, ale především tím bude zdůvodňovat, proč je důležité na toto téma poukázat.

Dávám zde do kontextu několik výstupů z různých státních i nestátních organizací, které se zabývají jak problematikou vězeňství, tak bezdomovectvím, které spolu často souvisí. V prvních podkapitolách vycházím z přesných dat, které byly získány především z policejních statistik.⁵ Dále pak z přímých zkušeností odsouzených či jejich příbuzných, které sbírá a popisuje Sborník výstupu projektu Ohrožení výkonem trestu odnětí svobody vydaný veřejným ochráncem práv.⁶ Jedná se především o vysokou recidivu⁷ a přeplněné věznice⁸, které tak často nejsou schopny efektivně pracovat s odsouzenými a zajišťovat tak jejich bezpečnost, hygienické podmínky či aktivity vedoucí k jejich nápravě.⁹

Velkým mezníkem problematiky vězeňství se stala Koncepce vězeňství do roku 2025, která se oproti své předchozí verzi, tedy Koncepci do roku 2015, začala zabývat touto problematikou v rovině multidisciplinární a multiresortní s důrazem na postpenitenciární péči, která zahrnuje právě práci sociálních pracovníků a sociálních kurátorů při přípravě odsouzeného na výstup z výkonu trestu a jeho následnou resocializaci do běžného způsobu života majoritní společnosti.¹⁰

⁵ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 7.

⁶ Autorský kolektiv: Šabatová, A., Svoboda, M., Matuška, J., Klumpar, M. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv – Vězeňství II, str. 11.

⁷ Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 119.

⁸ Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 108.

⁹ Autorský kolektiv: Šabatová, A., Svoboda, M., Matuška, J., Klumpar, M. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv – Vězeňství II, str. 18 – 19.

¹⁰ Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 128.

Při sociální práci s odsouzenými je nutné rozumět významu výkonu trestu odnětí svobody, a jeho vlivu na osobnost odsouzeného, a taktéž problému prisonizaci vězně, čemuž je více věnováno ve čtvrté podkapitole.¹¹

Neméně důležitým aspektem je při práci s odsouzenými, kteří před VTOS byli osobami bez přístřeší, znalost problematiky bezdomovectví.

V České republice, na základě dostupné literatury, se výsledky sociální práce zpravidla neměří kvantitativním výzkumem, tedy tzv. tvrdými daty, ale jedná se často o kvalitativní výzkumy podepřené jednotlivými kazuistikami. Těchto výzkumů nebylo provedeno mnoho, avšak v posledních letech se prokazuje, jakou významnou roli zastává sociální práce s lidmi ve VTOS, a že zároveň slouží jako významný prvek při snižování recidivy, což potvrzuje Koncepce vězeňství do roku 2025.¹²

Stejně tak Analýza trendů kriminality z roku 2018¹³ či Sborník výstupu projektu Ohrožení výkonem trestu odnětí svobody¹⁴ prokazují, že sociální práce s těmito lidmi významně přispívá k jejich resocializaci a plynulému přechodu do běžného života, při čemž sociální práce s osobami bez přístřeší ve VTOS se tím stává ještě potřebnější a žádoucí.

1.1 Koncepce vězeňství do roku 2025

Koncepce vězeňství do roku 2025 vznikala z výstupů pracovní skupiny iniciované ministerstvem spravedlnosti, jejichž členové byli zástupci ministerstva spravedlnosti, vězeňské služby České republiky (dále VSČR), Probační a mediační služby České republiky (dále PMS ČR), Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (dále IKSP), Kanceláře veřejného ochránce práv, soudů, státních zastupitelství či dalších dotčených ministerstev či zástupci akademické obce a

¹¹ Autorský kolektiv: Šabatová, A., Svoboda, M., Matuska, J., Klumpar, M. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv – Vězeňství II, str. 21.

¹² Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 120, 125-126.

¹³ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 17.

¹⁴ Macurová, M., Turková, I., Dobiášová, P. Sborník výstupu projektu Ohrožení výkonem trestu odnětí svobody, str. 50 – 55.

nestátních neziskových organizací (dále NNO), a byla schválena 3. února 2016 usnesením č. 79 o Koncepci vězeňství do roku 2025 (viz příloha).

Jak je již výše uvedeno, tato koncepce se oproti své předchozí verzi stala velkým mezníkem při práci s odsouzenými, a to nejen v sociální oblasti. Historicky poprvé totiž vnímá vězeňství v širším slova smyslu a neomezuje se pouze na vězeňskou službu. VTOS je pro ni sice stále zásadní při nápravě odsouzeného, avšak již ne jako jediný. Chápe VTOS jako proces, který nemůže být izolován od dalších návazných služeb a zdůrazňuje potřebnost postpenitenciární péče, sociálního systému státu a prevence kriminality. Koncepce tak přímo nabádá věznice ke spolupráci s neziskovým sektorem a dalšími subjekty na efektivnější přípravě odsouzeného na výstup z VTOS a další spolupráci a možnosti uplatnění na svobodě. NNO pracují s vězněm nejen po stránce sociálně terapeutické, ale také v rovině zaměstnávání vězňů a následné řešení dluhové situace. Také se věnují vzdělávání odsouzených či udržování dobrých rodinných vztahů mezi odsouzeným a jeho rodinou.¹⁵ Koncepce také podporuje výměnu „dobré praxe“ využitím odborných stáží u NNO pro své pracovníky.¹⁶

Cílem koncepce bylo stanovit oblasti podpory a v jednotlivých oblastech stanovit cíle, jichž má být do roku 2025 dosaženo. Za pomoci asi 50 odborníků vzniklo 9 okruhů, kterými se koncepce zabývá, a zároveň tak vzniklo 9 pracovních podskupin mapující daný okruh. Vznikl tak podrobný a dlouhotrvající dokument státní politiky, který jasně a konkrétně definuje potřeby a cíle vězeňství, vychází a je v souladu s dalšími strategickými dokumenty jako jsou Evropská vězeňská pravidla, doporučení Výboru OSN proti mučení či Evropského výboru pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání a podporuje provázanost věznic s neziskovým sektorem a dalšími návaznými institucemi.¹⁷

Velkým progresem je také uvádění na konci každé oblasti podpory tzv. příběh vězně, který ilustruje možnosti vězně před koncepcí a po naplnění cílů

¹⁵ Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 15, 19, 35, 58, 118.

¹⁶ Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 40.

¹⁷ Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 3-4.

v koncepci. Prostřednictvím těchto příkladů lze jasně pozorovat pozitivní změny ve věznicích, které se otevírají spolupráci s „nevěžeňskými“ subjekty.¹⁸

Ambicí pracovních skupin Koncepce vězeňství do roku 2025 není pouze vytvoření tohoto dokumentu, ale také tvorba akčních plánů, které popisují jednotlivé kroky k dosažení stanovených cílů a roční vyhodnocování naplňování koncepce a akčních plánů, při čemž je testována účinnost použitých nástrojů.¹⁹

Je nutno dodat, že koncepce na základě usnesení č. 76 vydané předsedou vlády ČR ukládá povinnost členům vlády spolupracovat na cílech definovaných v koncepci, avšak tuto povinnost neukládá samotným věznicím.²⁰

1.2 Analýza trendů kriminality v roce 2018

Institut pro kriminologii a sociální prevenci již od počátku 90. let pravidelně jednou ročně vydává výzkumnou studii o kriminalitě a dalších patologických jevech v české společnosti. V roce 2019 vyšla nejnovější analýza trendů kriminality, která rozebírá trestní činnost z období roku 2018.

V úvodu je třeba poznamenat, že analýza samotná prošla mnoha lety vývojem a stejně jako Koncepce vězeňství do roku 2025 se dívá na problematiku kriminality, a z ní plynoucích sociálně patologických jevů, komplexněji než tomu bylo v minulých letech.

Vychází a využívá data z více zdrojů tak, aby celkový výsledek co nejvěrněji kopíroval skutečnost, a aby na něj mohla trestní justice co nejefektivněji reagovat.²¹ Nutno zdůraznit, že v této podkapitole jsou užívány slova jako trest či odsouzení, což automaticky neznamená VTOS, viz 2. kapitola.

První část analýzy vychází z policejních statistik o páchané kriminalitě a rozděluje ji do skupin dle druhu trestného činu, recidivy, věku a pohlaví pachatele či místa páchaní podle jednotlivých krajů a okresů. Dále ukazuje, kolik

¹⁸ Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 5, 21 – 21, 40 – 41, 58 - 59, 80 – 81, 115 – 116, 133 – 134.

¹⁹ Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 161.

²⁰ Příloha č. 1.

²¹ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 7.

z hlášených trestních činů bylo objasněno. Z analýzy vyplývá, že stále nejfrekventovanější trestní čin je majetková kriminalita, která tvoří 51% veškeré spáchané trestné činnosti.²²

Další kapitola se zabývá trestní a sankční politikou a jejím vývojem v letech 2008 až 2018, kdy dle policejních statistik kriminalita meziročně klesá, s výjimkou roku 2013, kdy proběhla velká amnestie vyhlášená prezidentem republiky. Z tohoto důvodů klesá i recidiva vzhledem ke všem ukládaným trestům. Ovšem vůči nepodmíněnému trestu odnětí svobody, který je v České republice druhým nejvíce ukládaným hned po podmíněném trestu odnětí svobody²³, se podíl recidivistů zvyšuje.²⁴ K 31. 12. 2018 tvoří recidivisté ve VTOS 63,1% z celkového počtu vězňených osob.²⁵

Přestože byl v roce 2009 přijat nový trestní zákoník (zákon č. 40/2009 Sb.), který umožnil více používat alternativní tresty, jako například peněžitý trest nebo trest domácího vězení, analýza ukazuje, že se tohoto nástroje příliš nevyužívá. Peněžitý trest sice z malé části nahradil podmíněný trest odnětí svobody, avšak nepodmíněné tresty jsou udělovány stále stejně či častěji.²⁶ Analýza zde upozorňuje na problém nedostatečné individualizace vzhledem ke kriminogenním faktorům pachatele, kterou měl právě nový trestní zákoník zajišťovat, a čímž pachatel může za nepřilíš závažnou trestnou činnost dostat dlouhý nepodmíněný trest odnětí svobody tím, že mu je proměněn podmíněný trest odnětí svobody.²⁷ Česká republika proto zastává nelichotivé osmé místo v počtu vězňených osob na 100 000 obyvatel, při čemž přední příčky zastává Rusko, Turecko a některé další státy Východní Evropy.²⁸

²² Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 12 – 13.

²³ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 154, příloha 7.

²⁴ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 41.

²⁵ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 113.

²⁶ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 39.

²⁷ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 42.

²⁸ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 43.

Analýza trendů kriminality dále rozpracovává problematiku kriminality mladistvých, cizích státních příslušníků a organizovaného zločinu, což zde vzhledem k tématu bakalářské práce nebudu dále rozvíjet.

Důležitým údajem ve sbíraných informacích je věková struktura odsouzených ve věznicích. Nejčastější skupinou jsou lidé ve věku 30 – 40 let, avšak počet osob ve věku 40 – 50 let se oproti roku 2008 zvýšil o 8% z celkového počtu odsouzených, u osob starších 50 let o 6%. Z této statistiky je zřejmé, že populace vězněných osob stejně jako u zbylé společnosti stárne.²⁹

Lze však také pozorovat paralelu mezi populací vězněných osob a osob bez přístřeší, která koresponduje s výše uvedenými statistikami. Nejvyšší podíl u osob bez přístřeší je ve věku 40 – 49 let tvořící 25% a ve věku 50 – 64 let dokonce 37% z celkového počtu osob bez přístřeší.³⁰

Analýza trendů kriminality shrnuje veškerou kriminální činnost, která je shromažďována jak vězeňskou službou, tak policejními statistikami či informacemi soudů a státních zastupitelství. Jednou větou lze říci, že kriminalita v České republice klesá, při čemž ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody mírně stoupá a věznice mají i nadále naplněnou v některých případech i přeplněnou kapacitu.

1.3 Sborník výstupu projektu Ohrožení výkonem trestu odnětí svobody

Sborník vydaný veřejným ochráncem práv sbírá data o odsouzených a kriminalitě zcela odlišným způsobem, než jak tomu bylo v předešlých dvou dokumentech, a to z pohledu dodržování lidských práv a svobod, které jsou sice ve VTOS omezené, avšak právě proto by měla být ostatní stávající práva striktně dodržována. Sborník obsahuje výčet práv, která jsou odsouzenému zčásti omezeny, a definují, za kterých okolností jsou mu tato práva přiznána. Veřejný

²⁹ Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018, str. 109.

³⁰ Nešporová, O., Holpuch, P., Janurová, K., Kuchařová, V. Sčítání osob bez domova v České republice 2019, str. 52.

ochránce práv apeluje na rozšíření těchto práv tak, aby měl odsouzený právo na důstojný život ve věznici, a tím snížil riziko vlivu kriminogenního okolí.

Například jedním z omezených práv odsouzeného je právo na rodinný život, kdy je odsouzený nucen žít bez svých blízkých, které měl na svobodě. Stejně tak je nucena rodina žít bez odsouzeného (např. manželka odsouzeného, který finančně zajišťoval rodinu, zůstává sama s dětmi se značně sníženými příjmy). Tyto zpřetrhané sociální vazby, negativně ovlivněné právě i zhoršenou finanční situací, mohou zapříčinit, že se odsouzený po výstupu nemá kam vrátit. Je proto nutné tyto vazby posilovat, a tím umožnit po výstupu z VTOS plynulé začlenění zpět do společnosti. Veřejný ochránce práv proto apeluje na podporování návštěv odsouzených s „nevězeňským“ prostředím, a tím pomáhá snižovat negativní důsledky prisonizace (viz. 1.4). Odsouzený má právo využívat možnosti návštěv a ve výjimečných případech mu může být přerušen trest v souvislosti s návštěvou.³¹

Ze sborníku veřejného ochránce práv vyplývá, že dodržování základních lidských práv a svobod, umožňují odsouzenému důstojnější život za branami věznice a zmírňují tím negativní důsledky života ve věznici.

1.4 Vězeňství

Pojem vězeňství je třeba chápat jako komplex vězeňských zařízení a pobytu v nich, tedy života odsouzených a vězeňského personálu, které lze rozdělit na zaměstnance věznice a na ostatní specialisty, kteří do věznic dochází (např. NNO, sociální kurátoři, duchovní, apod.)

Historickým vývojem v evropských zemích začal být nepodmíněný trest odnětí svobody považován jako krajní prostředek nápravy odsouzeného a reakce na jeho trestnou činnost, při čemž Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku vědomý si řady negativních důsledků nepodmíněného trestu nabádá členy Rady Evropy k užívání alternativních trestů a obezřetnosti při ukládání této sankce.³²

³¹Macurová, M., Turková, I., Dobiášová, P. Sborník výstupu projektu Ohrožení výkonem trestu odnětí svobody, str. 21.

³²Matoušek, O., a kol. Encyklopedie sociální práce, str. 480.

Vězeňství lze charakterizovat ze tří zcela různých pohledů, a to z pohledu odsouzeného, kdy si pachatel trestného činu sice odpykává trest odnětí svobody, ale zároveň si odpykává trest odnětí materiálních i nemateriálních statků, které měl na svobodě. V jednom okamžiku se odsouzenému změní život a musí se podvolit zcela jinému režimu, než který funguje mimo věznici. Odsouzený se ve věznici učí dodržovat řád, pravidla, pracuje na principu trestu a odměn, je izolován od běžné společnosti, a zároveň jej obklopuje kriminální a často agresivní prostředí. Tato změna je především pro prvotrestané osoby velkým šokem a může způsobit změny v chování i psychice. Odsouzený se však ve snaze zvládnout pobyt ve věznici může adaptovat na život ve věznici, řídí se pouze tím, co je pro něj v danou chvíli výhodné, přenechává odpovědnost na věznici, přijímá nové žebříčky hodnot, formální i neformální postavení ostatních, a tím se odcizuje běžnému životu na svobodě. Prisonizace, jak je celý výše zmíněný proces popsán, tak velmi ztěžuje návrat odsouzeného do společnosti.

Zcela odlišnýma očima se na vězeňství dívá zaměstnanec věznice, kdy dostává do rukou ohromnou moc nad odsouzenými tím, že má rozsáhlé pravomoci nad větší skupinou osob. Dále byrokracie, hierarchizace, kontrolní činnosti často hraničící s lidskou důstojností (hloubkové prohlídky) tuto moc mohou ještě upevňovat, a proto je nutná neustálá vysoká kontrola vězeňského personálu, aby nedocházelo ke zneužívání moci.³³ K tomuto účelu slouží především Evropská pravidla vězeňství, ale také Veřejný ochránce práv, který má povinnost provádět systematické návštěvy u osob omezených na svobodě.³⁴

Posledními účastníky vězeňství jsou osoby, které věznici navštěvují, například návštěvy odsouzených, pracovníci NNO, sociální kurátoři, PMS ČR, soudci, lékaři či zásobování a firmy zaměstnávající odsouzené. Všichni tyto lidé musejí v jeden okamžik zcela změnit svoje chování a podvolit se přísnému řádu věznice. Osoba vcházející do prostor věznice musí být vždy předem ohlášená (čas příchodu stanovuje věznice), mít u sebe občanský průkaz, nesmí mít u sebe

³³ Matoušek, O., a kol. Encyklopedie sociální práce, str. 481.

³⁴ Autorský kolektiv: Šabatová, A., Svoboda, M., Matuška, J., Klumpar, M. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv – Vězeňství II, str. 11.

zbraně, výbušniny, žíraviny, mobilní telefony a záznamová zařízení (video, audio, foto apod.) a musí striktně dodržovat pokyny vězeňského personálu.³⁵ Tyto faktory mohou být pro návštěvy, zvláště z řad rodin s dětmi, stresující.

Vězeňství, přestože se stále jedná o represivní způsob nápravy odsouzeného, se pozvolna blíží k evropskému způsobu práce s odsouzenými, a to vznikem mnoha podpůrných programů pro odsouzené a intenzivnější spoluprací s NNO.³⁶

1.5 Bezdomovectví

Bezdomovectví se stalo pro Českou republiku zjevným fenoménem především v posledních téměř třiceti letech, kdy se toho času Československo začalo transformovat do demokratického systému. S demokracií totiž přišlo převzetí osobní zodpovědnosti za sebe sama, změny v sociálním zabezpečení, a především změny v politice zaměstnanosti situací na trhu. To vše zcela zásadně ovlivnilo veškerou populaci v republice. Oproti tomu nelze říci, že v dobách komunismu bezdomovectví neexistovalo, bylo však oficiálně potíráno, tvořila se umělá zaměstnanost, a kdo nepracoval, byl stíhán za příživnictví.³⁷

Fenomén bezdomovectví však nenalezneme pouze u nás, jedná se o globální problém, se kterým se svým způsobem potýká každá země, ať už vlivem válečných konfliktů, přírodních katastrof nebo jako výsledek kulturního dědictví (nomádi), především pak v důsledku nedostatečné sociální adaptace jedince na každodenní nároky člena společnosti.

V dnešní společnosti lze nahlížet na bezdomovectví buď jako absenci střechy nad hlavou nebo na absenci domova. Evropská typologie bezdomovectví a

³⁵<https://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou/o-nas/vykon-vezenstvi/pravidla-vstupu-do-strezeneho-objektu/>

³⁶ Matoušek, O., a kol. Encyklopedie sociální práce, str. 483 – 484.

³⁷ Marek, J., Strnad, A., Hotovcová, L. Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb, str. 54.

vyloučení z bydlení (ETHOS) rozděluje osoby bez domova do čtyř kategorií, a to bez střechy, bez bytu, nejisté bydlení, nevyhovující bydlení.³⁸

Ve vyspělých zemích lze rozlišovat bezdomovectví jednotlivců a rodin s dětmi, avšak česká republika pojem bezdomovectví rodin nezná, čímž je míněno rodin bez střechy.³⁹

V kontextu bakalářské práce se budu zabývat bezdomovectvím osob bez střechy, tj. jednotlivců bez přístřeší, jež tvoří téměř polovinu osob bez domova.⁴⁰

Bezdomovectví u většinové populace často vzbuzuje dvě poměrně protichůdné emoce, a to lítost nad osudem osob bez přístřeší a na druhé straně strach a odpor. Právě strach z osob bez přístřeší bývá častou překážkou v návratu zpět do společnosti. Oproti tomu lítost je velmi snadno využitelná ve prospěch člověka bez domova, který tak přenechává zodpovědnost na druhých.⁴¹

Emoce, jež v člověku vzbuzují lítost, jsou často způsobeny názorem, že příčina bezdomovectví tkví ve vnějším světě, ve kterém člověk bez přístřeší vyrůstal a žil (afunkční rodina, výchovný ústav, věznice) v kombinaci se sníženými sociálními schopnostmi a dovednostmi, ať už vrozenými či získanými (nízká emoční a sociální inteligence, nízká finanční gramotnost, mentální či tělesné postižení).

Naopak velká část populace vnímá bezdomovectví jako selhání jednotlivce mající za svou situaci plnou zodpovědnost. Zastánci tohoto názoru považují osoby bez přístřeší často za líné pracovat, alkoholiky, apod.⁴²

Na základě těchto dvou hypotéz, kdy ani o jedné nelze tvrdit, že není založena na pravdivých zkušenostech, lze říci, že fenomén bezdomovectví je multifaktoriální problém, který má bezpočet příčin a je třeba je řešit individuálně.

³⁸ Matoušek, O., a kol. Encyklopedie sociální práce, str. 338.

³⁹ Marek, J., Strnad, A., Hotovcová, L. Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb, str. 12.

⁴⁰ Nešporová, O., Holpuch, P., Janurová, K., Kuchařová, V. Sčítání osob bez domova v České republice 2019, str. 34.

⁴¹ Marek, J., Strnad, A., Hotovcová, L. Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb, str. 11

⁴² Matoušek, O., a kol. Encyklopedie sociální práce, str. 339.

2 Terminologie

Tato kapitola vysvětluje jednotlivé termíny, se kterými se bude čtenář v této práci setkávat, a které nemusejí být zřejmé.

2.1 Druhy trestů

Trest je soudem uložený zásah do pachatelových práv, svobod, majetku či občanské cti za trestný čin, jenž zákon vymezuje jako „*je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.*“⁴³

„*Za spáchané trestné činy může soud uložit tresty*

- a) odnětí svobody,*
- b) domácí vězení,*
- c) obecně prospěšné práce,*
- d) propadnutí majetku,*
- e) peněžitý trest,*
- f) propadnutí věci,*
- g) zákaz činnosti,*
- h) zákaz pobytu,*
- i) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,*
- j) ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání,*
- k) ztrátu vojenské hodnosti,*
- l) vyhoštění.*

Trestem odnětí svobody se rozumí, nestanoví-li trestní zákon jinak,

- a) nepodmíněný trest odnětí svobody,*
- b) podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody,*
- c) podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.*

*(3) Zvláštním typem trestu odnětí svobody je výjimečný trest“*⁴⁴

2.2 Pachatel trestné činnosti

⁴³ Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, § 13.

⁴⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, § 52.

a) „Pachatelem trestného činu je, kdo svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu nebo jeho pokusu či přípravy, je-li trestná.

b) Pachatelem trestného činu je i ten, kdo k provedení činu užil jiné osoby, která není trestně odpovědná pro nedostatek věku, nepřičetnost, omyl, anebo proto, že jednala v nutné obraně, krajní nouzi či za jiné okolnosti vylučující protiprávnost, anebo sama nejednala nebo nejednala zaviněně. Pachatelem trestného činu je i ten, kdo k provedení činu užil takové osoby, která nejednala ve zvláštním úmyslu či z pohnutky předpokládané zákonem; v těchto případech není vyloučena trestní odpovědnost takové osoby za jiný trestný čin, který tímto jednáním spáchala.“⁴⁵

2.3 Recidiva

Termínem recidiva (z lat. recidivus, opakující se) se označuje něco, co se opakuje a tohoto pojmu užívají mnohé vědní obory (např. medicína). Z tohoto důvodu se v dané souvislosti hovoří o kriminální recidivě. Avšak z kontextu celé práce vyplývá, že hovoří-li se o recidivě, myslí se tím recidiva kriminální, a proto dále od tohoto přívlastku upustím.⁴⁶

Recidivu je možné rozdělit do tří kategorií dle významu:

a) U trestně právního vymezení recidivy se jedná o recidivu tehdy, jestliže se pachatel dopustí trestného činu poté, co byl již za předchozí trestný čin pravomocně odsouzen. Soudy toto recidivní chování pak zohledňují při stanovování výše trestu. Trestní zákoník na recidivu pamatuje v ukládání trestu jako přitěžující okolnost (§ 42 písm. p),

⁴⁵ Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, § 22.

⁴⁶ Marešová, A., a kol. Kriminální recidiva a recidivisté: charakteristika, projevy, možnosti trestní justice, str. 7.

stanovení druhu a výměry trestu (§ 39) a při znovu spáchání zvláště závažného zločinu (§ 59 odst. 1).⁴⁷

b) Kriminálně-statistický význam za recidivistu označuje člověka, který opakovaně vykonává nepodmíněný trest odnětí svobody. Tyto statistiky vydávají jednotlivé věznice, proto se užívá také výrazu penologická recidiva.⁴⁸

c) Význam kriminologický vnímá recidivistu jako člověka, který opakovaně porušuje státem dané normy bez ohledu na to, zda byl za porušení odsouzen (nejedná se tedy vždy jen o kriminální chování, např. nedodržování rychlosti v autě, apod.).⁴⁹

2.4 Socializace a resocializace

Sociální práce s osobami bez přístřeší ve VTOS v sobě mimo jiné obsahuje snahu o resocializaci pachatele TČ, proto je zde nutné ozřejmit pojmy socializace a resocializace.

Socializace je proces učení se (vědomé i nevědomé) fungovat ve společnosti, a to přebíráním rolí (student, manžel, otec, dělník), zvnitřňováním si společenských norem, hodnot a vzorců chování či vyrovnáváním se s životními událostmi (úmrť, svatba, výpověď z práce). Toto vše utváří jedince v to, co je, jaká je jeho sociální role a sociální status. Pokud není socializace úspěšná, může se člověk dostat mimo společnost, je sociálně vyloučen, nebo ho může toto chování dovést až „na ulici“ nebo do vězení.

Resocializací se tedy rozumí náprava socializace tam, kde nebyla úspěšná. Člověk se přeučuje vzorce chování, které mu brání v běžném způsobu života. Proces přeučení je mnohem náročnější než učení nových věcí, jelikož má jedinec

⁴⁷Marešová, A., a kol. Kriminální recidiva a recidivisté: charakteristika, projevy, možnosti trestní justice, str. 8 – 9.

⁴⁸Marešová, A., a kol. Kriminální recidiva a recidivisté: charakteristika, projevy, možnosti trestní justice, str. 9.

⁴⁹Marešová, A., a kol. Kriminální recidiva a recidivisté: charakteristika, projevy, možnosti trestní justice, str. 10.

již zažitá stávající vzorce chování a stejně tak uznává jiné hodnoty a normy, které nejsou v souladu se společenskými normami.

V kontextu mé práce nahlížím na resocializaci jako na korektivní či penitenciární, která pracuje s takovým člověkem, jehož neúspěšná socializace dovedla ke ztrátě bydlení a do vězení.⁵⁰

2.5 Výkon trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody je chápán jako takový trest, kdy je pachatel trestného činu zařazen na dobu uloženou soudem do vězeňského zařízení.

Trestní zákoník popisuje výkon trestu odnětí svobody takto:

„(1) Nepodmíněný trest odnětí svobody se vykonává diferencovaně ve věznici

a) s ostrahou, nebo

b) se zvýšenou ostrahou.

(2) Soud zpravidla zařadí do věznice

a) s ostrahou pachatele, u kterého nejsou splněny podmínky pro zařazení do věznice se zvýšenou ostrahou,

b) se zvýšenou ostrahou pachatele, kterému byl uložen výjimečný trest (§ 54), kterému byl uložen trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny (§ 108), kterému byl za zvlášť závažný zločin (§ 14 odst. 3) uložen trest odnětí svobody ve výměře nejméně osm let, nebo který byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl nebo se pokusil uprchnout z vazby, z výkonu trestu nebo z výkonu zabezpečovací detence.

(3) Soud může zařadit pachatele do věznice jiného typu, než do které má být podle odstavce 2 zařazen, má-li se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že bude působení na něj, aby vedl řádný život, v jiném typu věznice lépe zaručeno; do věznice se zvýšenou ostrahou zařadí však vždy pachatele, jemuž byl uložen trest odnětí svobody na doživotí.“⁵¹

⁵⁰ Biedermanová, E., Petras, M. Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení, str. 8 – 9.

⁵¹ Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, § 56.

2.6 Osoba bez přístřeší

Osobou bez přístřeší, jak ji označuje mezinárodní klasifikace ETHOS (konceptní kategorie se nazývá „bez střechy“, ale česká legislativa v zákoně 108/2006 Sb., o sociálních službách hovoří o osobách bez přístřeší, proto používám tohoto termínu), je osoba:

- a) přežívající venku, ve veřejných prostorech (na ulici) bez možnosti ubytování. Místa, kde se tyto lidé zdržují, mohou být například ulice, pod mostem, nádraží, letiště, veřejné dopravní prostředky, kanály, jeskyně, odstavené vagony, stany, garáže, prádelny, sklepy a půdy domů nebo vraky aut.
- b) využívající nízkoprahové noclehárny, které jsou otevřeny pouze přes noc.⁵²

⁵² Nešporová, O., Holpuch, P., Janurová, K., Kuchařová, V. Sčítání osob bez domova v České republice 2019, str. 13.

3 Sociální práce ve věznici

Sociální práci ve věznici je třeba vnímat jako stále významnější prvek v jinak represivním vězeňském systému. Mluví-li se o sociální práci ve věznici, je tím míněna veškerá sociální práce s pachatelem, kterou provádí jak zaměstnanec věznice (nejčastěji sociální pracovník), tak sociální pracovník vně věznice.

S pachatelem trestné činnosti se pracuje především na úspěšné resocializaci, tedy na úspěšném návratu do společnosti se sníženou pravděpodobností opakování trestného činu, na změně vzorců chování a zvnitřnění společensky přijatelných norem a hodnot, což pachatele dále ovlivní v pohledu na svoji trestnou činnost a jeho oběti trestních činů.⁵³

Sociální práce by však měla také předcházet prisonizaci tak, aby byl pachatel schopen zvládat život ve věznici, a zároveň nepřebírat tamní vzorce chování.

3.1 Role sociálního pracovníka ve věznici

Role sociálního pracovníka ve věznici je velmi ovlivněna ostatním vězeňským personálem, jelikož sociální pracovník není ve služebním poměru dle zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, což často snižuje jejich autoritu u ostatních pracovníků ve služebním poměru.

Přesto se na sociální práci ve věznicích klade stále větší důraz. Sociální pracovník vytváří s každým příchozím odsouzeným „individuální plán“ jehož součástí je tzv. program zacházení. Tím, že je sociální pracovník ve věznici přítomen každý den, zná odsouzené podrobněji, než externí pracovníci, a může s nimi efektivně pracovat na změně vzorců chování a učit je novým sociálním dovednostem formou konkrétních nácviků (příklad dobré praxe: ve věznici Oráčov nacvičují sociální pracovnice s odsouzenými jednání před soudem tak, aby se odsouzený uměl při soudním jednání správně vyjadřovat, mluvil k věci a dokázal se obhájit).

⁵³ Matoušek, O., a kol. Encyklopedie sociální práce, str. 484.

Sociální pracovníci poskytují sociální poradenství jak jednotlivcům, tak mohou pracovat se skupinou odsouzených. Každá s těchto forem práce má své přínosy.

Sociální pracovník také zajišťuje spolupráci s návaznými programy (programy léčby závislosti na návykových látkách, pro pachatele násilných trestných činů nebo pro pachatele domácího násilí) a návaznými službami (PMS ČR, sociální kurátoři, NNO).

3.2 Role sociálního kurátora

Funkce sociálního kurátora vznikla v 70. letech 20. století, jejíž hlavním úkolem byla péče o v tehdejší legislativě označované osoby společensky nepřizpůsobivé, mezi které patřili občané propuštění z VTOS a výjimečně i občané odsouzení k podmíněným trestům.⁵⁴ Práce sociálního kurátora byla jasně stanovena vyhláškou ministerstva práce a sociálních věcí ČSR č. 130/1975 Sb., a která spočívala v těchto činnostech:

- a) výchovná a poradenská činnost,
- b) pomoc při pracovním umístění,
- c) pomoc při zajištění ubytování,
- d) dále mohl sociální kurátor poskytnout peněžité příspěvek, věcnou pomoc nebo půjčku.⁵⁵

Z výše uvedeného je patrné, že se práce sociálního kurátora zaměřovala především na materiální zabezpečení odsouzeného po výstupu z VTOS a spočívala více v postpenitenciární péči, než v práci přímo ve věznicích.

V dnešní době spadá pracovní náplň a působnost sociálního kurátora pod obecní úřad s rozšířenou působností a je ukotvena v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách dle § 92 písm. b) takto: „*Obecní úřad s rozšířenou působností koordinuje poskytování sociálních služeb a poskytuje odborné sociální poradenství osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní*

⁵⁴Pavlok, V., Beyerl, J., Nežádal, K. Péče o společensky nepřizpůsobivé občany, str. 6 – 7.

⁵⁵Pavlok, V., Beyerl, J., Nežádal, K. Péče o společensky nepřizpůsobivé občany, str. 9 – 10.

*nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu, osobám, jejichž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby, a osobám, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností; přitom spolupracuje se zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, s Vězeňskou službou České republiky, Probační a mediační službou České republiky, správními úřady a územními samosprávnými celky.*⁵⁶

Sociální kurátor je informován o VTOS svých klientů (tedy především osob spadajících do jeho působnosti) příslušnou věznicí. Může být však informován i dříve sociální pracovníci věznice, rodinou odsouzeného nebo samotným odsouzeným. Sociální kurátor může vystavit rodině odsouzeného potvrzení o nástupu klienta do VTOS z důvodu přiznání či navýšení dávek hmotné nouze pro rodinu. Vždy dbá na citlivost sdělovaných údajů.

Role sociálního kurátora ve věznici může být často prospěšná hlavně v případech, kdy sociální kurátor svého klienta zná z minulosti, ví tedy o jeho sociální situaci a může poskytnout relevantní informace věznicí. Odsouzení mají totiž kvůli možnosti podmíněného propuštění tendence svoji situaci zkreslovat či jinak přeměňovat.

Sociální kurátor komunikuje s rodinou odsouzeného, a to nejen kvůli informacím (žádost o PP, přeřazení), ale také jim poskytuje psychickou podporu při zvládnání zátěžové situace. Pozitivní spolupráce s rodinou bývá předpokladem ke zdárnému začlenění odsouzeného zpět do rodiny a společnosti. Naopak pokud odsouzený není v kontaktu s rodinou, může sociální kurátor na jeho žádost kontaktovat rodinu odsouzeného.

Při řešení situace odsouzeného spolupracuje sociální kurátor s ÚP, PMS a NNO. Může také pomoci s vyřizováním dokladů, přestože toto je přednostně v diki sociálního pracovníka věznice.

⁵⁶ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 92.

Sociální kurátor může svého klienta navštívit ve věznici na jeho žádost, nejméně však při předvýstupním pohovoru.⁵⁷

Činnosti sociálního kurátora se mohou započítat již v průběhu trestního řízení, ale hlavní těžiště se přesouvá na povýstupní období propuštěného z VTOS, kdy je prováděna depistáž, poskytováno sociální poradenství, a odsouzený je soustavně podporován v začleňování do společnosti.⁵⁸

3.3 Role sociálního pracovníka neziskové organizace

Role sociálního pracovníka z NNO má specifickou podobu, jelikož pracovník do věznice zpravidla vstupuje bez požadavku věznice. Pracovník z NNO bývá pro věznici zátěž, protože představuje personální zatížení zaměstnanců věznice, kteří musí zajistit prostory pro jednání pracovníka s pachatelem, doprovod pracovníka do prostor a doprovod pachatelů na jednání.

a) Navázání spolupráce s věznicemi

Sociální pracovník či vysílající organizace musí nejdříve navázat spolupráci s věznicí, a to zpravidla tak, že osloví písemně nebo emailem sociálního pracovníka věznice, kterému představí sociální službu, a domluví si s ním osobní setkání ve věznici. Při osobní schůzce popíše nabídku sociální služby. Tato informace je poté předána vedení věznice. Navázání spolupráce závisí pouze na rozhodnutí vedení věznice, která uzná nebo neuzná sociální službu za potřebnou a žádanou. Spolupráce může být oficiálně potvrzena smlouvou.

b) Přímá práce s odsouzenými ve věznicích

Odsouzený je se sociální službou seznámen prostřednictvím vězeňského personálu.

Sociální pracovník NNO je povinen ověřit, zda problém, který odsouzený řeší, spadá do nabízených sociálních služeb poskytovaných dle zákona.⁵⁹ Dále postupuje dle svých metodik a standardů kvality sociálních služeb.

⁵⁷ Davidová, I., a kol. Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence, str. 64.

⁵⁸ Matoušek, O., a kol. Encyklopedie sociální práce, str. 485.

⁵⁹ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Sociální práce NNO by neměla zastupovat sociální práci pracovníků ve věznici, ale naopak by ji měla doplňovat. Proto je důležitá spolupráce mezi oběma pracovníky.

Významným specifikem sociální práce ve věznici je časová omezenost práce (sociální pracovník musí pracovat s přesně vymezeným časem, který mu věznice vyčlení, a zároveň musí pracovat s termínem výstupu pachatele, který je daný soudem) a nepřírozené prostředí věznice (odsouzený není ve svém přirozeném prostředí, může být ovlivněn prisonizací, musí dodržovat pravidla věznice, je potlačeno individuální přirozené chování odsouzeného).

3.4 Mezioborová spolupráce

Multidisciplinární a meziresortní přístup sociální práce ve věznicích je jednou ze základních premis aktuální Koncepce vězeňství do roku 2025, kde je mezioborovost vnímána jako nezbytná součást sociální práce a vede k individuálnímu, a tím i efektivnějšímu naplňování potřeb a stanovování podpory pro odsouzeného tak, aby se snížila pravděpodobnost recidivy a aby se podpořilo jeho zdárné začlenění do společnosti

3.4.1 PMS ČR

PMS upravuje zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, který popisuje probaci jako *„organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen "obviněný"), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“* Mediací se rozumí *„mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná*

*v souvislosti s trestním řízením. Mediace lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.*⁶⁰

PMS pracuje s odsouzeným na základě pokynů orgánů činných v trestním řízení, zejména soudy či státní zastupitelství, ale může intervenovat i bez tohoto pokynu na základě žádosti odsouzeného nebo oběti trestného činu.⁶¹

PMS v rámci mezioborové spolupráce vytváří a provozuje probační programy pro jednotlivce i skupiny odsouzených (například projekt Křehká šance II zaměřený na podmíněné propuštění odsouzeného, dále jen PP) a zapojuje do nich činnost sociálních pracovníků věznice i NNO.⁶²

Příklad dobré praxe mezioborové spolupráce:

Odsouzený je zařazen do projektu Křehká šance II. Pravidelně zasedající Komise pro podmíněné propuštění PMS motivuje a podporuje odsouzeného v přípravě na PP tak, aby se zdárně začlenil do běžného života. Komise tak může doporučit odsouzeného k soudu o PP a spolu s doporučením je vytvořen plán na bezpečné propuštění. V součinnosti s tím, vytváří sociální pracovník věznice program zacházení pro odsouzeného tak, aby plánované aktivity pro odsouzeného korespondovaly s přípravou na výstup (jak napsat životopis, finanční gramotnost, apod.). Sociální pracovník z NNO v návaznosti na provedené intervence spoluvytváří a fakticky realizuje plán bezpečného výstupu tím, že vyhledává pro odsouzeného vhodné nabídky práce, ubytování, stanovuje finanční plán na první dny po výstupu, komunikuje s úřady (registrace na ÚP Zam., vyřízení dávek hmotné nouze). Po výstupu odsouzeného z VTOS ho může doprovázet na úřady, pracovní pohovor, apod. Může zajistit humanitární pomoc (jídlo, hygiena, ošacení).

3.4.2 Soudy

⁶⁰ Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, § 2.

⁶¹ Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, § 4, odst. 7.

⁶²<https://www.pmscr.cz/krehka-sance-ii/>

Soudy hrají důležitou roli v sociální práci zejména v procesu PP odsouzeného ve VTOS.

Trestní zákoník (oddíl 7) stanovuje podmínky pro žádost odsouzeného o PP, a to zejména v oblastech doby, kdy a za jakých okolností si může odsouzený podat žádost o PP, a hodnocení odsouzeného věznicí (nástup do VTOS v termínu, chování odsouzeného ve věznici, případně absolvovaná léčba a náhrada škody).

Soud tak může odsouzeného podmíněně propustit za splnění výše uvedených předpokladů, a zároveň musí být zřejmé, že odsouzený prokázal polepšení a na svobodě povede řádný život.

Odsouzený může prokázat snahu vést řádný život právě pomocí programů zacházení, spoluprací s PMS a NNO, při čemž při kladném vyhodnocení spolupráce s odsouzeným může PMS i NNO vydat stanovisko či doporučení odsouzeného k soudu o PP.

NNO může za odsouzeného taktéž podat záruku za dovršení nápravy (metodika pro poskytnutí záruky není ukotvena v zákoně, každá NNO si podmínky upravuje sama).

Příklad dobré praxe:

Odsouzený je ve VTOS poprvé, je odsouzený za dlouhodobé neplacení výživného bývalé družce, se kterou více než 10 let nežije. Posledních 8 let žije s novou družkou, se kterou má 4 děti (6, 4, 2 a 1 rok staré). Odsouzenému byla nejdřív uložena pokuta, poté obecně prospěšné práce a po dalším neplnění mu soud uložil nepodmíněný trest v délce 33 měsíců. Odsouzený byl ve VTOS pracovně zařazen, platil tedy část výživného, a spolupracoval s NNO na stabilizaci jeho finanční situace tak, aby mohl splatit dluh na výživném. NNO spolupracovala také s jeho družkou, která bydlela s dětmi na ubytovně. S pomocí úřadu městské části a NNO získala družka městský byt, kde může pobírat dávky státní sociální podpory a je tedy finančně lépe zajištěna. NNO s odsouzeným a jeho družkou vytvořili podrobný finanční plán, kde byly uvedeny veškeré výdaje na domácnost a příjmy. Z toho plánu bylo patrné, že odsouzený zvládne výživné platit. NNO vydala soudu své doporučení k PP a zdůraznila, že vzhledem ke skutkové podstatě trestního činu je výhodnější podmíněné propuštění, kdy

může odsouzený pracovat a splácet tak dluh. Vzhledem ke všem uvedeným okolnostem byl odsouzený podmíněně propuštěn již po jedné třetině odpykaného trestu.

3.4.3 Speciální pedagogové

Funkce speciálního pedagoga je provázet odsouzené v procesu preventivně výchovných, vzdělávacích, zájmových či sportovních aktivit tak, aby byly individuálně a tím efektivně určeny každému odsouzenému.⁶³

Speciální pedagog připravuje každý týden tzv. plán aktivit pro odsouzené, kdy přihlíží k jejich potřebám a přáním, ale zároveň i k výchovnému působení na odsouzené. Tento plán pak vyhodnocuje, zjišťuje míru účinnosti a potřebnosti, vede docházku odsouzených na dané aktivity, a také předává evaluační zprávu vězeňskému informačnímu systému.

Terapeutická práce s odsouzenými je další činností, kterou se speciální pedagog zabývá. Zjišťuje rizika u odsouzených vzhledem k pobytu ve věznici i k životu na svobodě. Proto je v úzkém kontaktu se sociálním pracovníkem věznice a společně mohou spolupracovat na vytvoření individuálního programu zacházení pro odsouzeného.

V rámci činnosti může speciální pedagog pracovat s dalšími institucemi, jako jsou PMS a NNO, ale také navazuje spolupráci se vzdělávacími zařízeními.

3.4.4 Lékaři

Zdravotní péči a z toho vyplývající práva a povinnosti pro odsouzeného upravuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Každá věznice má své zdravotnické středisko poskytující zdravotní péči vždy alespoň jedním praktickým lékařem a všeobecnou sestrou. Počet personálu je však závislý na počtu a typu odsouzených v dané věznici.

Věznice také pro odsouzené zajišťuje odborné lékaře (internista, chirurg, oční, ORL, kožní, psychiatr, radiolog, gynekolog apod.) a další specialisty

⁶³Vyhláška č. 345/1999 Sb., § 36, odst. 5.

z nelékařských odvětví (nutriční terapeut, specializovaná registrovaná sestra, apod.).

V České republice jsou zřízeny dvě nemocnice poskytující ústavní péči pro odsouzené.⁶⁴

Sociální pracovníci znají zdravotní stav odsouzeného a v případě potřeby jsou v kontaktu s ošetřujícím lékařem, jedná se zpravidla o vyřízení zdravotní pomůcky pro odsouzeného či podání žádosti o invalidní důchod.

⁶⁴<https://www.vscr.cz/vazebni-veznice-ceske-budejovice/o-nas/vykon-vezenstvi/zdravotni-pece/>

4 Sociální práce po výstupu z VTOS

Sociální činnost s propuštěným z VTOS mohou vykonávat sociální kurátoři předně dle místní působnosti propuštěného, sociální pracovníci z NNO nebo z příspěvkových organizací.

Sociální práce s propuštěným je velmi ovlivněna kvalitou přípravy ze strany vězeňských specialistů již ve věznici, včasnou přípravou na výstup, finančními prostředky odsouzeného, rodinným zázemím, ale také dnem propuštění (pro včasnou finanční pomoc je problémem například výstup propuštěného o víkendů nebo ve státní svátek, kdy jsou úřady zavřené).

Vzhledem k tématu méj bakalářské práce, se budu zabývat sociální prací po výstupu z VTOS pouze cílovou skupinou osob bez přístřeší, a to v rovině práce sociálního kurátora a práce pracovníka z NNO případně příspěvkové organizace.

První kontakt sociálního kurátora či sociálního pracovníka (dále jen pracovníka) s propuštěným z VTOS je velice důležitý a může významně ovlivnit motivaci propuštěného i další budoucí spolupráci. Pokud byla spolupráce navázaná již ve věznici, může být další činnost zjednodušena a pracuje se společně na již předem vytyčených cílech, avšak nové okolí může různým způsobem ovlivnit chování a motivaci propuštěného.

Přítomnost sociálního pracovníka může propuštěnému velmi pomoci při tzv. krizi prvního dne, kdy se propuštěný může cítit ztracený, nemá finanční prostředky ani ubytování, má zpretrhané sociální vazby. Tento pocit beznaděje může propuštěného velmi rychle přivést zpět k páčání trestné činnosti.⁶⁵

Specialista pracuje s propuštěným v prvních dnech po výstupu právě na finanční stabilizaci (registrace na úřadě práce, dávky hmotné nouze) a hledání ubytování. Přestože jsou osoby bez přístřeší zvyklé přespávat na ulici nebo v noclehárnách, je pobyt ve VTOS, kde měli střechu nad hlavou, dobrou příležitostí hledat stabilnější bydlení (pro první dny a týdny se zpravidla využívá azylový dům nebo ubytovna). V případě potřeby je možné propuštěného

⁶⁵ Vágnerová, M. Současná psychopatologie pro pomáhající profese, str. 752.

na všechny potřebné instituce doprovodit vzhledem k jeho nedostatečným sociálním dovednostem. Doprovody propuštěného učí nejen sociálním dovednostem, ale i žádoucím vzorcům chování, které přebírá od pracovníka. Pracovník s propuštěným nespolupracuje pouze na materiálním zabezpečení, ale zejména na jeho psychickém stavu, kdy propuštěný může mít buď takovou radost ze svobody, že propuštěný nevidí náročnost a všechny úskalí celé jeho situace, nemusí si představit, kolik povinností ho čeká, nebo může vzniknout tzv. krize ze svobody,⁶⁶ která se projevuje traumatem z velké změny prostředí. Míra šoku, ale i zotavení se z něj, závisí do velké míry na délce trestu, osobnosti propuštěného, jeho schopnosti adaptace, očekávání i na motivaci. Proto je nutné, aby pracovník dobře znal propuštěného a jeho situaci (nejlépe již ve VTOS).

Pracovník s propuštěným plánuje další schůzky (v případě sociálního kurátora zpravidla v kanceláři, v případě pracovníka NNO nebo příspěvkové organizace zpravidla v přirozeném prostředí klienta). Propuštěný je ujištěn, že se v případě potřeby může na pracovníka obrátit.

V ideálním případě, že propuštěný bydlí v azylovém domě nebo na ubytovně, má v pořádku všechny doklady a má vyřízeny dávky hmotné nouze, je třeba přehodnotit plán, jakým se propuštěný bude ubírat vzhledem k jeho motivaci, schopnostem a možnostem. V tomto bodě se také domlouvá, zda bude pokračovat další spolupráce nebo je třeba napojit propuštěného na jinou návaznou službu (například dluhové poradenství) nebo se spolupráce ukončí.

Sociální kurátor mapuje situaci propuštěného i po ukončení aktivní spolupráce, ale vždy jen se souhlasem propuštěného.⁶⁷

⁶⁶ Vágnerová, M. Současná psychopatologie pro pomáhající profese, str. 751.

⁶⁷ Davidová, I., a kol. Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence, str. 66 – 67.

5 Kazuistiky

5.1 První kazuistika (25 let za mřížemi)

Pan Martin oslovil v roce 2016 organizaci Romodrom o.p.s., která poskytuje sociální službu pro osoby ve VTOS a ve které jsem tehdy pracovala, se žádostí o pomoc při výstupu z VTOS.

Pan Martin měl tehdy 46 let, měl střední vojenskou školu s maturitou, ale k práci se nikdy nedostal. Je ve VTOS již po šesté a dohromady si odpykal 25 a půl roku. Jednalo se nejčastěji o loupežné přepadení. Dle jeho slov byl na svobodě za posledních 26 let nejdéle 19 dní.

Ve věznici byl pracovně zařazen na poměrně lukrativní pozici úklidu kanceláří vedení věznice a neměl žádné kázeňské postihy. Za tolik let strávených ve věznici již věděl, co si může a nemůže dovolit, takže jeho pobyt ve VTOS byl bezproblémový. Dokonce jako jeden z mála odsouzených ani nekouřil.

Pan Martin se rozhodl, že už takto dál žít nechce, ale uvědomoval si, že sám to nezvládne. Naposledy žil normální život ještě před sametovou revolucí. Jako bývalý voják měl sice velkou sebekázeň, avšak se svobodou a odpovědností za ní si poradit neuměl.

S panem Martinem jsem tedy začala postupně pracovat na přípravě na výstup. Zmapovali jsme jeho dluhovou situaci, která vzhledem k pracovnímu zařazení nebyla pro pana Martina nikterak neúnosná. Měl jen několik drobných pohledávek u věznice, kam podal žádost o odpuštění zbytku pohledávky, čemuž bylo vyhověno.

Našla jsem panu Martinovi ubytovnu a práci, kam přijímali pracovníky se záznamem v rejstříku trestu (dále jen RT). Pan Martin měl všechny potřebné doklady vyřízené, a tak jsme pracovali na plánu prvních dnů po výstupu. Ve věznici jsme zjistili, že pan Martin dostane při výstupu 2500 Kč. Zjistila jsem, kolik ho bude stát vlak do Prahy, měsíční jízdné po Praze a zajistila jsem pro něj humanitární balíček s jídlem, hygienou a oblečením. Pan Martin neměl totiž vůbec nic.

Jelikož měl pan Martin trvalý pobyt mimo Prahu, dohodli jsme si dva možné plány, kdyby jeden nevyšel, a to bez hlášení na úřad práce (dále jen ÚP) a druhý s nahlášením na ÚP.

Panu Martinovi se do místa trvalého pobytu, kde by se musel nahlásit na ÚP, moc nechtělo, a proto jsme jako první plán zvolili okamžitý nástup do zaměstnání tak, aby se hlásit na ÚP nemusel. Pan Martin však počítal s tím, že pokud do tří dnů nesežene práci, bude na ÚP muset jet. Přestože jedno zaměstnání již bylo předem domluveno, hledali jsme i další zaměstnání, kdyby to první nevyšlo. Pan Martin si na všechny mnou nalezené firmy přijímací osoby se záznamem v RT napsal žádost o práci.

Jelikož pan Martin plnil všechny dohodnuté kroky a projevoval po celou dobu spolupráce velkou motivaci, byl umístěn v rámci organizace do pilotního programu, který umožňuje proplatit propuštěným z VTOS ubytovnu. Pan Martin tedy vycházel z věznice se zajištěnou prací, ubytovnou a 2500 Kč.

Na pana Martina jsem v den jeho výstupu čekala před věznicí s humanitárním balíčkem. Přijeli jsme společně do Prahy, kde si hned koupil měsíční jízdné po Praze, aby nedostal pokutu. Poté jsme šli na ubytovnu, kterou organizace na jeden měsíc zaplatila. Jelikož čtvrť, kde se ubytovna nacházela, pan Martin neznal, vytiskla jsem mu mapu po okolí, aby věděl, kde je obchod, zastávka MHD či telefonní budka. Protože měl pan Martin výstup v sobotu, dohodli jsme se, že pracovní nabídky budeme kontaktovat až v pondělí.

V pondělí ráno jsem pana Martina doprovodila na pracovní pohovor, kam ho přijali a hned druhý den nastupoval. Začal pracovat jako skladník. Moc se mu v práci líbilo a začal plánovat, co si koupí za vydělané peníze. Jedním s jeho hlavních plánů bylo našetřit si na nové zuby, které se mu ve VTOS zkazily. Pana Martina jsem během měsíce několikrát navštívila, ale čím dál méně, protože to nebylo třeba. Pan Martin pracoval, vydělával, a ubytovnu si poté začal hradit sám. Během velmi krátké doby si našel přítelkyni, za kterou se poté odstěhoval. Po roce jsem pana Martina kontaktovala. Stále žije s onou přítelkyní, má práci a je spokojený.

Pozn. Při cestě vlakem z věznice do Prahy jsem se ptala pana Martina, na co se na svobodě těší, a on mi řekl, že se moc těší, až ochutná pizzu, nikdy ji totiž nejedl.

5.2 Druhá kazuistika (mladá žena závislá na drogách)

Slečna Míša je ve VTOS ve Světlé nad Sázavou a není tam nováčkem. Je ve VTOS již po třetí, protože kradla, aby měla peníze na drogy. Nyní je ve vězení 2 roky a dle jejích slov je čistá. Už se nechce k drogám vracet, ví, že jí zničily život.

Slečně Míše je 28 let, má 7letého chlapečka, kterého má v péči její matka. Avšak rodina Míšu při výstupu z VTOS nepodpoří. Míša chápe proč, už několikrát se velmi zklamala. Uvědomuje si, že jestli má někdy svého syna a důvěru své rodiny získat zpět, musí se na vlastní nohy postavit sama.

Míša pochází z Brna, kde má trvalé bydliště a kam se v žádném případě nechce vrátit, protože tam má vazby na drogy. Je přesvědčena, že kdyby tam měla strávit byt' jen jednu noc, nechá se stáhnout do drog znovu. Chce začít život v Praze, kde chce pracovat, vyřešit dluhy a začít žít nový život.

Začaly jsme společně pracovat na přípravě na výstup. Míša si napsala na některé nabídky práce a druhý den po výstupu měla naplánovaný pracovní pohovor na pozici uklízečky. Míša si také napsala exekutorům o informace k dluhům, které má. Je si vědoma toho, že má jistě dluhy u dopravního podniku, zdravotní pojišťovny, věznice, ale přesně kolik a kde neví. Zjistily jsme, že má Míša přes 300 000 Kč dluhu. Vzhledem k tomu, že má Míša pouze základní vzdělání (přestože se dříve učila velmi dobře, studovala střední zdravotnickou školu, kterou už kvůli drogám nedokončila), je šance na dobře placené místo poměrně nízká.

Pustily jsme se proto do vytvoření plánu prvních dní po výstupu. Jelikož Míša stanovený plán ve věznici plnila a byla doporučena i sociální pracovníci věznice, byla zařazena do programu proplácející ubytovnu. Ubytovnu jsem Míše spolu s humanitárním balíčkem zajistila na den výstupu. Plán byl najít si práci, požádat první měsíc o dávku hmotné nouze mimořádná okamžitá pomoc a

příspěvek na živobytí (dále jen MOP a PnŽ) tak, aby nemusela do Brna, a poté začít pracovat na řešení dluhové situace.

Míša vycházela z věznice ve středu s dohodnutým pracovním pohovorem, zajištěnou ubytovnou a s 500 Kč kapesného z věznice, všechny ostatní peníze odcházely na úhradu dluhů.

Čekala jsem na Míšu na nádraží ve Světlé nad Sázavou, Míša, přestože měla jen 500 Kč, si koupila tabák a zapálila si cigaretu. To byla pro ni svoboda. Odjely jsme do Prahy, kde jsem jí předala humanitární balíček a doprovodila ji na ubytovnu. Ukázala jsem Míše, kde je nejbližší zastávka a obchod, ale Míša má velmi dobré sociální dovednosti a velmi rychle se v novém prostředí zorientovala. Druhý den jsem Míšu doprovodila na pracovní pohovor. Práci získala a mohla nastoupit hned druhý den. Měla velikou radost.

Jelikož Míša pracovala na směny i o víkendech, byla možnost v pondělí jít na ÚP a požádat o MOP a PnŽ. Aby Míša dávku dostala, šly jsme nejdřív za sociálním kurátorem, který Míše napsal doporučení, na tomto základě byla Míše ještě tentýž den vyplacena MOP. Dávka PnŽ jí byla pro daný měsíc také schválena, sociální pracovnice ale musí k Míše přijít na sociální šetření. Do 14 dnů dostala Míša i PnŽ, další měsíc dostala už výplatu, ze které si uhradila ubytovnu.

S Míšou jsme byly v kontaktu 3 měsíce od jejího výstupu, během kterých si našla novou ubytovnu a lepší práci, byla zkontaktována s dluhovou poradnou, a s její pomocí bude žádat o insolvenční řízení. Začala být v kontaktu se svou matkou a synem.

5.3 Třetí kazuistika (mnohonásobný recidivista za krádeže)

Pan Pavel byl ve VTOS již nesčetněkrát, sociální pracovníci, speciální pedagogové, sociální kurátor z jeho trvalého bydliště i jeho rodina nad ním již zlomili hůl. Organizaci Romodrom oslovil v roce 2017, kdy mu bylo 35 let, a odpykával si dvouletý trest ve věznici Příbram.

Od svých 18 let, kdy nedokončil střední vzdělání, se toulal po celé České republice a kradl v supermarketech, aby měl na nocleh a cestu do dalšího města. Někdy ho chytili, někdy ne.

Pan Pavel se rozhodl, že už tímto způsobem života nechce žít dál. Uvědomoval si, že přestože nepáchá závažnou trestnou činnost, jeho tresty se vzhledem k recidivnímu chování budou zvyšovat do maximální možné míry.

Nejdříve jsme tedy s panem Pavlem probírali, co je hlavní příčinou toho, že po výstupu z VTOS nešel ani na ÚP ani do práce, přestože ve věznici všechny pracovní i jiné aktivity svědomitě plní. Ve věznici má pochvaly a je bez kázeňských trestů. Dle pana Pavla je hlavní problém v tom, že není schopen prvního kontaktu, nedokáže na určené místo sám dojít.

Nabídla jsem mu tedy, že pokud bude plnit všechny domluvené úkoly, doprovodím ho. Pan Pavel souhlasil.

Začali jsme společně pracovat nejdříve na řešení dluhů. Pan Pavel si napsal všem exekutorům, kterým dlužil, a žádal je o odpuštění nebo o odložení splácení dluhů, dokud nebude mít příjem. Jelikož se u většiny exekutorů jednalo o poměrně malé částky, které již dlouho nebyly placené, bylo panu Pavlovi vyhověno, a většina dluhů mu byla odpuštěna. Největší dluh asi 80 000 Kč mu však odpuštěn nebyl, ale pan Pavel se s exekutorem domluvil na splátkách po výstupu z VTOS.

Dále jsme s panem Pavlem hledali práci nejlépe s ubytováním. Doporučila jsem mu firmu, která zaměstnává osoby se záznamem v RT, kam napsal a domluvil si pohovor hned po výstupu. Přestože měl pohovor teprve následovat, firma mě telefonicky kontaktovala a sdělila mi, že jí dopis pana Pavla natolik zaujal, že mu nabídnou práci i s ubytováním.

Přesto jsme s panem Pavlem pracovali i na náhradním plánu. Jelikož pan Pavel neměl doporučení z věznice vzhledem k recidivě, nebylo mu možné proplatit ubytování. Napsal si proto do několika azylových domů v Praze, kde mu na základě jeho žádosti, rezervovali místo. Domluvili jsme se, že dávky hmotné nouze budeme řešit až po výstupu z VTOS.

Pan Pavel vycházel z věznice s nabídkou práce s ubytováním a rezervací v azylovém domě. Ještě tentýž den podepsal pracovní smlouvu a odjel na ubytovnu do Mohelnice, kde začal pracovat – poprvé v životě. Během posledních tří let mě pan Pavel několikrát kontaktoval, a přijel i do Prahy. Je

na pozici vedoucího směny, po dvou letech na ubytovně splatil všechny dluhy, našel si vlastní byt, udělal si řidičský průkaz a koupil auto.

Rodina pana Pavla, se kterou jsem v době VTOS pana Pavla byla na jeho přání v kontaktu, mi volala a potvrzovala mi, že se pan Pavel opravdu změnil, přestože tomu nikdo z nich nevěřil. Po roce poctivé práce koupila rodina panu Pavlovi jako motivaci notebook, za což byl velmi vděčný. K úplnému štěstí panu Pavlovi chyběla už jen přítelkyně, na což si mi ještě před rokem stěžoval. 3. 2. 2020 mi pan Pavel psal, že je od září šťastně zadaný a má se skvěle. Důvodem, proč to všechno zvládl, je dle jeho slov impuls a doprovod, který mu poskytla sociální služba.

Pozn. Pan Pavel mi dal k nahlédnutí rozsudky, za které byl v minulosti souzen. Celou dobu se „živil“ tím, že kradl bedny od piva, které následně vracel (vratná záloha za jednu bednu činí 100 Kč) a za „vydělané“ peníze si kupoval jídlo.

5.4 Čtvrtá kazuistika (drogy mu vzaly polovinu života)

Pan Vladimír je mnohonásobným recidivistou za krádeže a loupežná přepadení, a v době kontaktování organizace Romodrom si odpykával pětiletý trest ve věznici Vinařice. Jeho trestnou činnost zapříčiňovala drogová závislost.

Panu Vladimírovi je 44 let a jak sám tvrdí, většinu života strávil ve VTOS a už nechce. Po dobu tohoto trestu je dle jeho slov čistý, i když léčbu nepodstoupil. Je rozhodnutý drogy už nikdy neužívat.

Pan Vladimír mě oslovil krátce před výstupem, takže nebylo mnoho prostoru pro vytvoření podrobného plánu. Dohodli jsme se tedy, že prvním krokem bude najít si bydlení. Vzhledem k jeho finanční situaci bylo možné pouze umístění do azylového domu (dále jen AD), kde nemusí platit celý měsíc dopředu jako u ubytoven. Pan Vladimír si do AD napsal, ale jelikož nezbývalo mnoho času, musela jsem ubytování potvrdit ještě telefonicky.

Pan Vladimír vystupoval z VTOS se zajištěným bydlením v AD a 1000 Kč.

Čekala jsem pana Vladimíra na hlavním nádraží v Praze, odkud jsem ho doprovodila na AD, kde musel zaplatit 700 Kč jako zálohu na ubytování, a zajistila jsem mu humanitární balíček.

Hned druhý den jsme šli na ÚP požádat o dávky hmotné nouze. Vyřízení trvalo několik dní, ale dávky mu byly přiznány. Po dobu, kdy pan Vladimír neměl vůbec žádné peníze, dostával humanitární balíčky opakovaně.

Během dvou dnů po výstupu, jsem pana Vladimíra doprovodila na několik pracovních pohovorů a do týdne dostal práci. Pracoval za Prahou ve firmě, která z Prahy všechny pracovníky svázela. Pan Vladimír se v Praze špatně orientoval a velmi se bál, aby ke svozovému místu nepřišel pozdě, proto jsem ho první den doprovodila.

Během 14 dnů, kdy si pan Vladimír zvykal na nový život, jsme začali řešit dluhy, protože bylo jasné, že pokud se s věřiteli nedomluví, bude mu vše sraženo z výplaty a zůstane mu jen nezabavitelná částka. Pan Vladimír měl naštěstí dluh pouze u soudu, se kterým se domluvil na splátkovém kalendáři. Předepsala jsem panu Vladimírovi na každý měsíc složenku, kterou pravidelně platil.

Po první výplatě si pan Vladimír našel místo ve dvoulůžkovém pokoji na ubytovně a další měsíc už měl samostatný pokoj. Jelikož neměl kromě dluhu u soudu žádné jiné pohledávky, rozhodl se, že si založí účet, kam by mu chodila výplata. Už se mu totiž několikrát stalo, že ho okradli.

Během následujících tří měsíců pan Vladimír jen kvetl, začal se dobře oblékat, začal znovu navazovat vztahy s rodinou, kterou měl v Ostravě, a hledal si známost. V práci byl spokojený, byl rád, že pracuje v čistém prostředí.

Za tři měsíce od založení účtu přišla panu Vladimírovi sms s nabídkou půjčky. Pan Vladimír toho využil, protože se mu to jevilo jako výhodné. Později jsem panu Vladimírovi spočítala, kolik ve finále zaplatí, čemuž nemohl uvěřit a cítil se podvedený. Se 100 000 Kč na účtu začal pan Vladimír hýřit, propadl opět drogám a přestal chodit do práce. Z ubytovny byl posléze vyhozen. Dohodla jsem se s ním, že ho doprovodím na ÚP, aby si požádal o dávky hmotné nouze, kam však už nepřišel a od té doby jsem ho neviděla.

Pozn. Pan Vladimír měl pět měsíců od výstupu z VTOS skvěle našlápnuto na dobrý život, uměl šetřit, a zároveň si někdy dopřát maličkost pro radost. Spočítali jsme společně, že když to takto půjde dál, do dvou let by se mohl nastěhovat do podnájmu, který by zvládal platit. Vše zničila nabídnutá půjčka.

5.5 Vyhodnocení

Tito čtyři lidé, se kterými jsem měla možnost pracovat, potvrzují, jak důležitou roli hraje sociální práce při výstupu osoby bez přístřeší z VTOS. Příprava na výstup a podrobný plán prvních kroků je nezbytnou součástí pro zdárné začleňování do společnosti a předchází tzv. krizi ze svobody. Odsouzený má, alespoň v tak základních věcech jako je ubytování a finanční příjem jistotu, co bude následovat, necítí se tolik ztracený a bezmocný, a zároveň se tím velmi snižuje riziko recidivy v prvních dnech.

Dále z kazuistik vyplývá, jak důležitou roli hraje zajištění ubytování, které propuštěnému zajistí jednu ze základních jistot, respektive primárních potřeb. Pokud propuštěný nedisponuje s finančními prostředky, je jeho jedinou možností ubytování v azylovém zařízení, což mnoho odsouzených vnímá jako druhé vězení, protože tam jsou přísná pravidla neboli pokračování buzerace. Proplacení ubytovny se mi jeví oproti tomu velmi přínosné, protože umožňuje propuštěnému větší flexibilitu, ale zároveň odpovědnost.

Za zcela zásadní, nezbytné a především nejvíce přínosné považuji doprovázení propuštěného v prvních dnech po výstupu. Sociální pracovník tím propuštěnému poskytuje nejen odbornou pomoc a v případě potřeby intervenci, ale zároveň je mu psychickou oporou ve chvíli, kdy je propuštěný docela sám. Na určitou dobu mu sociální pracovník nahrazuje zpřetrhané sociální vazby, a také ho pomocí doprovodů nenásilnou a často i nevědomou formou učí zdravým vzorcům chování. Doprovody klientů napříč cílovými skupinami poskytují prostor navázat hlubší a důvěrnější vztah mezi pracovníkem a klientem, což zkvalitňuje jejich spolupráci.

Z kazuistik dále vyplývá, že najít práci pro člověka se záznamem v RT a bez kvalifikace nebylo v čase rekordně nízké nezaměstnanosti a ekonomické konjunktury v ČR překážkou, pokud ovšem předcházela včasná příprava. Naopak

problém může nastat v přiznání dávky hmotné nouze MOP, která by měla být propuštěnému vyplacena okamžitě, což v důsledku složité administrativy vždy nefunguje.

Jako další problém u propuštěných osob se ukazuje zadlužení, v některých případech až předlužení, avšak opět včasná příprava může tento problém minimálně zmírnit či v některých případech i vyřešit. Na každý pád se lze na tuto situaci v případě stálého příjmu připravit a spočítat nezabavitelnou částku, která propuštěnému zůstane po srážkách a se kterou může manipulovat. Na co se jde však jen těžko připravit, jsou nástrahy nabízených a snadno získaných půjček, které mohou lidi s nízkou finanční gramotností dostat zpět do VTOS.

6 Vliv sociální práce na recidivu

Na základě výše uvedených statistik, Vězeňské koncepce, dostupné literatury a v neposlední řadě provedených kazuistik je zřejmé, že sociální práce má nezanedbatelný vliv na pozitivní ovlivňování recidivy trestního chování, kdy za posledních 10 let vzniklo celé spektrum podpůrných a preventivních sociálních služeb, probačních a resocializačních programů pro pachatele trestné činnosti jak ve věznici, tak v rámci postpenitenciární péče. S odsouzenými se pracuje mnohem intenzivněji, než tomu bylo v minulosti, vzniká celá řada přístupů a metodik pro práci s odsouzenými, a přestože se Česká republika řadí na přední místa v udílení nepodmíněných trestů na 100 000 obyvatel, kriminalita meziročně klesá.

Dalším důkazem vlivu sociální práce na recidivu je zvýšený důraz na meziresortní spolupráci věznice s dalšími subjekty, mezi něž patří právě práce sociálních kurátorů a sociálních služeb. Tito pracovníci prospívají kvalitní sociální práci nejen přístupy, které jsou již z jejich pracovní pozice různé, ale zároveň přicházejí s informacemi a příklady z dobré praxe tzv. z venku. Sociální pracovník ve věznici pracuje s odsouzenými na činnostech, které mohou ovlivnit v rámci VTOS. Činnosti, které lze uskutečnit mimo zdi věznice, zajišťují externí odborníci z NNO a veřejné správy, kteří nejsou součástí vězeňského systému.

6.1 Kontinuální sociální spolupráce s osobami ve VTOS

Kontinuální práce s osobami ve VTOS je zaměřena na plynulý přechod odsouzeného do řádného občanského života. Je důležitá z důvodu vytvoření a následného udržení si vztahu s odsouzeným. Pozitivní vztah mezi pracovníkem a odsouzeným jejich spolupráci nejen zkvalitňuje, ale motivuje odsouzeného k další práci na přípravě na výstup a začleňování do běžného života.

Z výše uvedeného je zřejmé, že pokud se s odsouzeným pracuje již před výstupem z VTOS, kdy má odsouzený zajištěny základní jistoty jako je strava, hygiena, ošacení, stabilní bydlení a alespoň částečný finanční příjem, jsou jeho šance na bezproblémovou reintegraci zpět do společnosti mnohem vyšší. Kontinuální sociální práce s odsouzenými tak významně přispívá k prevenci kriminální recidivy.

Závěr

Základní východisko, kterým jsem chtěla touto prací ověřit, bylo, zda má sociální práce potenciál pozitivně ovlivňovat, v ideálním případě snižovat, recidivitu trestního chování u propuštěných osob z VTOS, kteří po výstupu postrádají funkční zázemí. Bez stabilního bydlení, uspokojování emočních potřeb a citové podpory je jedinec nesporně vystavený riziku recidivního chování. Toto zjištění mě vede k dalším poznatkům, a sice že vzniká určitá paralela mezi recidivisty ve VTOS a osobami bez přístřeší. Obě tyto skupiny lidí mají z důvodu dlouhodobého pobytu v nepřirozeném prostředí natolik silně zažité vzorce chování, že se neustále vrací "na ulici" a do vězeňského prostředí. Zjištění, zda sociální práce s touto cílovou skupinou má pozitivní vliv na jejich život a tedy i recidivu, je pro mne jako sociální pracovníci zcela zásadní.

V první části práce jsem analyzovala nejnovější statistiky o problematice vězeňství, recidivy a bezdomovectví, ze kterých jednoznačně vyplývá, že sociální práce jako součást penitenciární a postpenitenciární péče s odsouzenými má pozitivní vliv na ovlivňování recidivy u odsouzených se statutem osoby bez přístřeší. Kvalitativní dopady sociální práce zhodnocují i tvůrci Koncepce vězeňství do roku 2025 jako jeden z hlavních pilířů celého penitenciárního a postpenitenciárního systému v České republice.

Sociální práce je v rámci působení na odsouzeného poskytována několika různými institucemi, jejichž provázanost a vzájemná spolupráce zastává rozhodující roli v úspěšnosti začleňování propuštěných jedinců bez domova do majoritní (nebo většinové) společnosti. Meziresortní spolupráce sociálních pracovníků s dalšími specialisty, jako jsou probační úředníci, soudci, speciální pedagogové, psychologové, vězeňští kaplani, případně lékaři, má rozhodující význam na úspěšnou resocializaci odsouzeného, a tím i na žádoucím snižování recidivy trestních činů.

Kazuistiky, které jsem nasbírala během čtyřleté práce v NNO pomáhající lidem ve VTOS a propuštěným, podporují mé tvrzení, že sociální práce má významný vliv na snižování recidivy. Na základě mnou provedené analýzy

odborné literatury a výzkumů zaměřených na sociální práci v rámci penitenciárního a postpenitenciárního působení a kazuistického šetření konstatují, že se mi podařilo dosáhnout stanoveného cíle bakalářské práce.

Různé formy sociální práce, aplikované kvalifikovanými sociálními pracovníky, přispívají v kombinaci se spoluprací s dalšími experty (z dalších oborů a resortů) nejen k určitému snižování recidivy, ale především ke zkvalitnění života odsouzených a propuštěných. Efektivita celého procesu přináší další pozitivní prvek, a to v ochraně většinové společnosti před nežádoucím chováním a nezanedbatelné úspory prostředků za státního rozpočtu.

Seznam literatury

Autorský kolektiv: Šabatová, A., Svoboda, M., Matuška, J., Klumpar, M. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv – Vězeňství II. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2019. ISBN 978-80-7631-005-6.

Diblíková, S., a kol. Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. ISBN 978-80-7338-179-0.

Macurová, M., Turková, I., Dobiášová, P. Sborník výstupu projektu Ohrožení výkonem trestu odnětí svobody. Praha: Centrum pro komunitní práci střední Čechy, 2018. ISBN: 978-80-87809-48-8.

Pavlok, V., Beyerl, J., Nežádal, K. Péče o společensky nepřizpůsobivé občany. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 1978.

Marek, J., Strnad, A., Hotovcová, L. Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.

Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025 [online]. 3. 2. 2016.

URL: <https://www.justice.cz/documents/12681/762277/Koncepce-vezenstvi.pdf/21e4adce-3e8b-48de-b2e4-2cca9d63475b>

Nešporová, O., Holpuch, P., Janurová, K., Kuchařová, V. Sčítání osob bez domova v České republice 2019. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., 2019. ISBN 978-80-7416-351-7.

Matoušek, O., a kol. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

Marešová, A. a kol. Kriminální recidiva a recidivisté: charakteristika, projevy, možnosti trestní justice. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. ISBN 978-80-7338-119-6.

Biedermanová, E., Petras, M. Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. ISBN 978-80-7338-115-8

Vágnerová, M. Současná psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

Davidová, I., a kol. Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-628-4.

[online] URL: <http://www.zakonyprolidi.cz>

Přílohy

USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

ze dne 3. února 2016 č. 79

o Koncepti vězeňství do roku 2025

Vláda

- I. schvaluje Koncepti vězeňství do roku 2025, uvedenou v části III materiálu čj. 50/16 (dále jen „Koncepce“);
- II. ukládá
 1. ministru spravedlnosti
 - a) zpracovávat průběžně akční plány Koncepce na období jednoho roku a o jejich plnění informovat vládu,
 - b) zajistit plnění úkolů vyplývajících z Koncepce, cílené zejména na snižování recidivy kriminálního chování podle aktuálních možností státního rozpočtu České republiky,
 - c) předložit vládě do 31. prosince 2016 návrh usnesení vlády doporučující využívání institutu společensky odpovědného zadávání veřejných zakázek ve vztahu k zaměstnávání odsouzených a osob se záznamem v rejstříku trestů,
 2. členům vlády a vedoucím ostatních ústředních orgánů státní správy
 - a) spolupracovat s ministrem spravedlnosti při naplňování Koncepce,
 - b) zohledňovat cíle Koncepce při zpracovávání legislativních změn,
 3. ministryni práce a sociálních věcí a ministru spravedlnosti vytvořit podmínky pro účinnou integraci osob opouštějících vězeňská zařízení do většinové společnosti a pro společné řešení sociální problematiky ve vězeňství,
 4. ministryni práce a sociálních věcí spolupracovat s ministrem spravedlnosti při průzkumu trhu práce se zaměřením na vězněné osoby a podporovat funkční provázání vzdělávání odsouzených s jejich zaměstnáváním,
 5. ministrům spravedlnosti a zdravotnictví spolupracovat při systémovém řešení problémů v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb v rámci Vězeňské služby České republiky včetně vytvoření pracovních skupin navrhovaných v Koncepti.

Provedou:

členové vlády,
vedoucí ostatních ústředních orgánů
státní správy

Mgr. Bohuslav Sobotka, v. r., předseda vlády